

GARAI BERRI BATEN HASIERA

1966AN, HERRIAN, SONA HANDIA IZAN ZUEN KULTUR EKITALDIA OSPATU ZEN AITOR ANTZOKIAN;
EZ DOK AMAIRUREN HITZAURRE IZAN ZEN JAIALDIA

| **Jon Odriozola eta Joxan Goikoetxea**

Hirurogeiko hamarkadan (1960-69), Gipuzkoan, herritarren ia %60ak industrian egiten zuen lan. Hamarkada bat lehenago izandako migrazioaren ondorioz, populazioa nabarmen ugartu zen. 1966an, bestalde, turismoak gorantz egin zuenez hizketarako bidea eman zuten orduko moda tendentzia berriek.

Urte hartan, Espainiako telebistak (TVE) bigarren katea –UHF– jarri zuen martxan; ETB jaiotzeko urteak falta ziren (1982). Musika alorrean, Donostiako Trinitate plazan Jazzaldiko lehen edizioa ospatu zen, eta 'goateke' askotan *Los Brincos* pop taldeko *Black is black* kanta entzun zitekeen. 1966ko abuztuan, bestalde, Donostiako Radio Popularreko zuzendaritzak, *The Beatles* taldeko partaide batek egindako ustezko adierazpen batzuegatik –Jainkoa baino famatuagoak gara– taldearen kantak irratan emateari utziko ziotela jakinarazi zuen.

Euskal Herria Francoren diktadurapean bizi zen. 1966an, 'Fragaren Legea'k lehen urratsak eman zituen, hau da, Prentsa eta Inprenta legeak. Manuel Fraga Iribarne (1922-2012) eskuindar politikari galiziar ezaguna izan zena, 1962tik Informazio eta Turismo Ministerioi (MIT) burua zen. Legea, zenbaitzuk, liberalizat jo zuten. Aurretiazko zentsura ezabatzen bazen ere, liburu bat kaleratzeko prozesua kontrolpean izaten jarraitzen zuten espainiar agintariek.

Eta giro honetan, zein zen euskal kulturaren egoera?

Bertsolari txapelketa batzuk jokatzear gain (1960, 1962, 1965 eta 1967), adibidez, 1962an, Auñamendi editoriala legeztatua izan zen. 1963an, *Zeruko Argia* aldizkaria astekari bihurtu zen euskal kazetaritzari bultzada emanez. 1964an, berriz, Donostian, *Jarrai* antzerki taldea jaio zen Iñaki Beobideren (Zumaia, 1934) eskutik. Taldeak antzerki berrizalea egin zuen: euskal autore gazteen lanak ezagutarazteaz gain, Ameriketako eta Europako autore garaikideen obrak antzestu zituen.

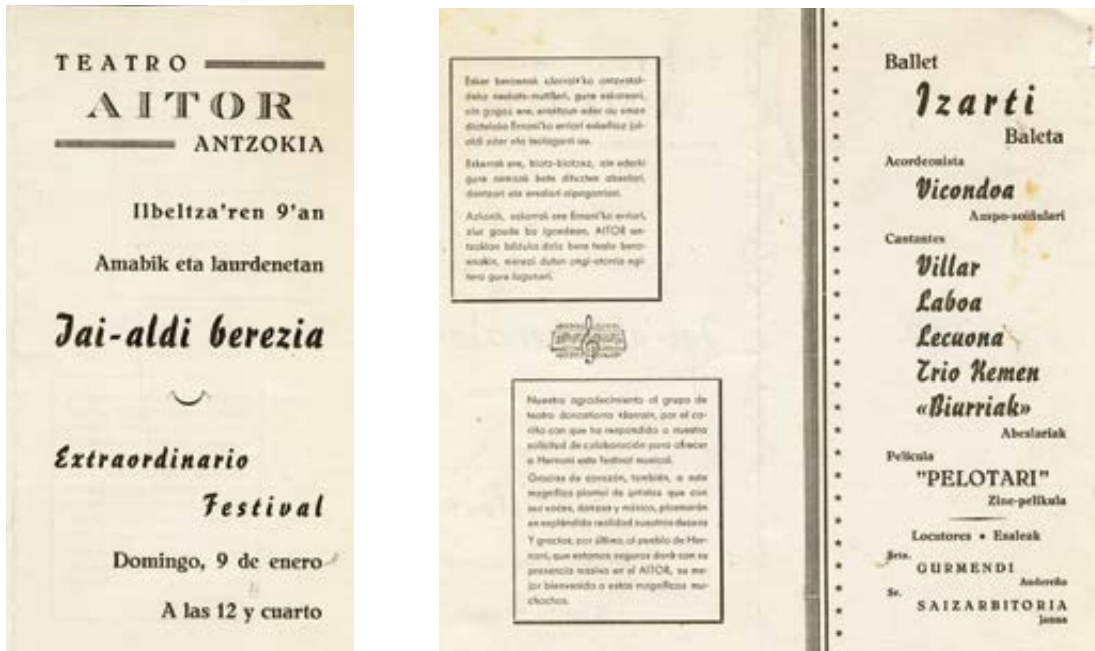
Jai-aldi berezia

Jarrai taldeko gidaria, Iñaki Beobide, antzerki munduan ezaguna zen, eta erlazio handia zuen Jesus Mari Olano hernaniarrarekin: *"Bere osaba, Juan Olano, Santa Barbara elkarteko presidentea zen. Hantxe egiten genituen bilerak. Beti zeuden biok laguntzeko prest, guk, Hernaniko Aitor antzokian antzestu genezan"*, dio Beobidek.

"1965ean, istripu baten ondorioz Donostiako Antigua auzoko Gurutze Gorriko ospitalean nengoela, Joxan Artze (Usurbil, 1939) etorri zitzaidan bisitan jaialdi bat antolatu nahi zuela esanez. Gure ibilbidegatik, eta saltseroak izanik, 'Iñaki, muntatu ezak zerbait', esan zidan. Ondoren, beti bezala, Jesus Marirengana jo nuen, eta martxan jartzen hasi nintzen guztia. Mikel Laboarekin, adibidez, hartu eman handia nuen: elkarren ondoan bizi ginen Antigua auzoan. Bere haurrak gure etxean sartuta maiz ibiltzen ziren. Julian Lekuona, seminarioan ezagutu nuen. Beraz, pertsona askokin nuen harremana". Jarrai antzerki taldeak Hernanin eta Donostian antolatu zituen jaialdiak.

"Garai hartan, Hernanin, euskal mugimendu handia zegoen, eta horrek bultzatuta erabaki genuen emanaldi bat bertan egitea. Gure antzezlanetan, beti betetzen zen aretoa", gogoratzen du Iñaki Beobidek. "Aitor antzokia alokatu, eta sarrerekin gastuak ordaintzeko adina diru ateratzen genuen".

1966ko *ilbeltzaren* –urtarrila– 9an, igandea, eguerdiko 12:15etan, ekitaldi kultural ezohikoa ospatu zen herriko Aitor antzokian: *Jai-aldi berezia*. Egun gutxi batzuk lehenago, Luis Gorrotxategi Mirandak, Santa Barbara Elkarteko batzordeko presidentea, eskari bat egin zuen udalean "jaialdi artistiko" bat ospatzeko baimen eskatuz.

"Esker beroenak 'Jarraiko' antzestaldeko neskatx-mutilleri, gure eskaerari, ain gogoz ere, erantzun eder au eman diotelako Ernani'ko erriari eskeiñiz jaialdi eder eta txalogarri au. Eskerrak ere, biotz-biotzez, ain ederki gure asmoak bete dituzten abeslari, dantzari eta ereslari aipagarriari. Azkenik, eskerrak ere Ernani'ko erriari, ziur gaude ba igandean, AITOR antzokian bilduko dala bere txalo beroenakin, merezi duten ongi-etorria egitera gure lagunei", zioen jaialdiko egitarauaren hitzaurreak.

Ibeltza - Urtarrila

Joxe Mari Iriondok (Azpeitia, 1938), kulturalki, Euskal Herrian izan den boladarik garrantzitsuen 1960-1968koa izan dela deritzo: euskararen batasuna, euskal argitalpenak asko ugartu ziren... Hernaniko jaialdiko entzuleetariko bat izan zen Iriondo. Ordurako herria ezaguna zuen: San Joan jaietan Elur-Txori Elkarteak Txantxilla futbol zelaian antolatzen zuen herri-kirol jaialdietako aurkezle lanetan aritzen zen.

"Aitor antzokia lepo bete zen", gogoratzen du azpeitiarrak. Bertan, *Izarti* baletak, Mikel Vicondoak, *auspo-soiñulariak* -akordeoilariak-, Josean Villarrekin, Mikel Laboak, Julian Lekuonak, *Kemen* hirukoteak eta *"Biarriak"* taldeak parte hartu zuten. *"Pelotari"* zine-pelikula ere eman zuten. Ordurako, Iriondo partaide zen Loiolako Herri Irratian, Lourdes Iriondoren, Julian Lekuonaren, Jose Antonio Villarren... kanten grabaketak maiz ematen zituzten uhinetatik barrena.

Bere emanaldia eskaini zuen *Izarti* baletak: uda hartan, uztailan, Caceresen ospatu zen Jaialdi Folkloriko Hispanoamerikarrean parte hartu zuen. *"Harrez gero ez dut talde donostiar honen berririk izan",* dio Iriondok. Mikel Bikondoa akordeoilari ospetsuak ere egin zuen bere saioa. Gero, abeslarien txanda iritsi zen.

Egitarauaren arabera, lehena kantatzen, Arrasate eta Bergarako orkestra batean jotzen zuen Joxan Villar izan zen. *"Kantari ona izateaz gain, gitarra jole hobea zen",* gaineratzen du azpeitiarrak. *"Bere bakarleri ibilbidearen hasieran Iparragirreraren kantak kantatu arren, Juan Mari Lekuonak eginiko lanak kantatu zituen gerora".* Ondoren, Mikel Laboa aritu zen. Ostean, berak egindako protesta kantak abestu zituen Julian Lekuonak. Bere atzetik, euskal musika tradizionala kantatzen zuen sanjuandar *Kemen* Hirukoa aritu zen. Eta azkenik, *Biarriak* taldea. Gurmendi anai-arrebek -bi neska eta bi mutil- osatzen zuten laukotea, eta ye-ye musika euskaraz kantatzen zuten. Taldeko partaide batek, Arantxa Gurmendik, *Zeruko Argian* 'Gazte naiz' sailean idazten zuen, eta Londresen barrena ibilia zenez ye-ye musikaren defendatzailea zen. *"Hernaniko jaialdiak, zentzu guztietan, hasiera bat markatu zuen",* eransten du Iriondok.

YE-YE

Marian Arregik, Arantxa Gurmendik eta Ramon Saizarbitoriak aurkezle lanak egin zituzten bi ekitaldietan. *“Orduan, Jarrai antzerki taldeko partaidea nintzen. Garai hartan ez zegoenez laguntza publikorik, eta taldeko lanak Hernaniko Aitor antzokian antzezten genituen. Lagun batzuk bagenituen Hernanin; Santa Barbara elkartera, adibidez, dezentetan joan izan ginen”*, dio Ramon Saizarbitoriak (Donostia, 1944).

“Iñaki Beobide, antolatzaile ona eta asko mugitzen zen pertsona langilea zen. Kantariak bakoitza bere aldetik ari zirela ikusirik ekitaldi batean batu zituen. Gero, kantariak elkartu eta beraien aldetik sortu zuten Ez Dok Amairu”.

Euskal Abesti Berriaren izenburupean egin ziren Hernani eta Donostiako jaialdiak: *“Garai hartan dena zen berria edo berrikuntza. Hau da, euskara kaleratzea zen helburu nagusia: antzerki zaharrak, baserri kutsukoak gainditu eta kaleko egitea. Modernizatzea. Orduan, adibidez, inork ez zekien txalaparta zer zen. Akordatzen naiz, Zuaznabar anaiek traje eta gorbatarekin jo zutela txalaparta Donostiako jaialdian. Euskararen maila duintzeko helburuarekin, bi emanaldiak ez ziren plaza irekietan egin, antzokietan baizik. Kontuan hartu behar da, orain gezurra badirudi ere, garai hartan zenbait jenderi lotsa ematen ziola euskara kalean erabiltzea; euskarak ez baitzuen batere prestigiorik”*. Donostiakoa saioaren amaieran, aurkezleak, Saizarbitoriak, *“Gazteok, izan zaitzete yeye edo nahi dezutena baina lehenen eta beti euskaldunak”*, esan zuen.

Saizarbitoriak, garai hartan, Zeruko Argia aldizkarian idazten zituen artikuluak, eta erabiltzen zuen janzkera hausleak ziren. *“Ni, donostiar kume normala nintzen. Idazten ere uste dut horregatik hasi nintzela; gazteleraz edo frantsesez irakurtzen nuena euskaraz aurkitu nahi nuelako. Hau da, normaltasunez euskaldun izan nahi nuen. Hori izan zen nire helburu xumea”*.

Emanaldien ondorioz, aldeko eta kontrako jarrerak azaldu ziren. *“Garai haietan, ile luzeak, bizarrak... hizpidea ematen zuten. Tradizionalista asko zegoen abertzale edo euskaltzaleen lerroetan. Batzuk, uste zuten euskarak eliz eta sukalde txokoan iraun behar zuela. Guri, berriz, iruditzen zitzaigun kalera irteten ez bazen, akabo! Gu euskara batuaren aldekoak ginen, eta euskarak modernotasunaren ospea hartu behar zuela defendatzen genuen. Uste dut neurri handi batean asmatu genuela”*, azpimarratzen du idazleak.

Saioaren amaieran, 1964an Nestor Basterretxeak eta Fernando Larruquertek eginiko *Pilotari* filma ikusi ahal izan zen. Egitarauak zihoen bezala, esaleak -aurkezleak-, Arantxa Gurmendi *andereñoa -Burrriak* taldeko kidea- eta *Jarrai* antzerki taldeko partaidea zen Ramon Saizarbitoria aritu ziren.

Saioaren ostean, Iñaki Beobidek, emanaldia serio samarra izan zela ikusirik, egun batzuk geroagoko Donostiako Victoria Eugeniekin egingo zen jaialdiari begira -urtarrilak 23- *Burrriak* taldeari gitarra elektronikoe-kin kanta *martxosoagoak* prestatzeko eskatu zion.

Burrunba

Hernaniko ekitaldiak ez zuen hiriburukoak adina oihartzun izan garai hartako hedabideetan baina Zeruko Argia aldizkarian aipamen bat argitaratu zen Ernani atalean:

“Lengo igandean ilbeltzak bederatzia Aitor antzokian ‘Santa Barbara’ gizartea’ren bitarteko dala, Donostiako ‘Jarrai’ taldeko antolatuta puntzio eder bat izan zan.

Aitor antzokia asko xamar bete zan ‘Jarrai’ taldekoak atera dizkigute eltzatik babak, gure euskera maitea nun agertuko digute, eta oraingo patata zamorro edo, ‘Beatles’ dalako oiek abesten dituzten abesti obetan.

Bejondaizuela, auek etxerako. Oso gogozkoa izan tzan jendearen tza, eta guziak ao batez txalotu genituan.

Egun batzuen buruan, hedabide berean, *“Euskal kanta berriak aidean”* albistea plazaratu zen bi jaialdiei -Hernani eta Donostia- gain-begirada emanez:

MODERNITATEA: ESTETIKAREN IRAULTZA

Mari Karmen Garmendia (Ormaiztegi, 1947) irakasle ohia 'Miren Orreaga' goitzenpean idazten aritzen zen *Zeruko Argia* aldizkariko 'Gazte naiz' atalean. Bere sailari 'Emakumearen jasokundea' izena jarri zion.

"Gitarra zartxo bat det, nik nire laguna", dio Joxe Mari Iparragirre urretxuarraren kanta ezagunak. Halere, Ez Dok Amairuren hasierako garai haietan, gitarra ez zegoen ondo ikusia zenbait sektore euskaltzale eta abertzaleetan. "Gitarraren etsai bat Elbira Zipitria (1906-1982) irakaslea izan zen", dio Mari Karmen Garmendiak. "Gitarra, flamenkoarekin erlazionatzen zuelakoan nago. Oso espainola eta ikaragarri modernoa iruditzen zitzaion: gitarra, txistuaren aurkakotzat zeukaten berak zein beste batzuk. Adibidez, ikasle nintzela, irakasleen egoitzako arduradunak, Pakita Arregik, bere lagun bat ekarri zuen, guk, ikasleok, gitarra jotzen ikasi eta gero hurrekin ikasgeletan erabili genezan. Zipitriak ez zuen batera ondo hartu egitasmo hura".

Nemesio Etxaniz (1899-1982) txanponaren beste aurpegia izan zen. "Apaiz euskaltzale eta abertzalea pertsona irekia zen", gaineratzen du Garmendiak. "Sena handia zuen musikarako. Tangoak ere idazten zituen. Beraz, egoera hauek guztiak aintzat hartuz gero, Hernani eta Donostiako kontzertuak modernitatezko jauziak izan ziren".

Musikak ez ezik, estetikak ere pauso handia eman zuen. "Lehen, kaikua -euskal arropa tradizionala-janzen bazen, orain erabiltzeari utzi zitzaion; mototsa erabiltzeari utzi eta adats luzeak azaltzen hasi ziren; lehen, 'flekilorik' erabiltzen ez bazen, orain, bai. Mutilek ez zuten txapelik eramaten. Ez aurka zeudelako, euren estetikarekin bat ez zetorrelako baizik".

Horren adibide bi jaialdietan parte hartu zuten aurkezleak izan ziren: "Arantxa Gurmendi 'flekilodun' neska liraina zen. Minifalda eta bota luzeak janzen oso ausarta izan zen. Ramon Saizarbitoriak, berriz, orrazkera berezia izateaz gain dotore janzen zuen. Orduko modernitatearen bi kimu".

Beste muturrean, berriz, Iñaki Eizmendi 'Basari' zegoen. "Antza denez, joera hauek ez zituen ondo ikusten nahiz eta bera 'bertsolari gorbataiduna' izan", gaineratzen du Garmendiak. "Jarrera horren beste muturrean, hau da, estetikarekin hautsi zuen beste norbanako bat Xabier Lete kantaria izan zen. Ile kalpar, kizkur doma ezinaren irudia. Beraz, gizarte eta mundu euskaltzale berberean, bi joera edo ikuspuntu kontrajarri agertu ziren".

"Ernani'n Ilbelta'ren 9'an eta Donosti'ko Victoria Eugenia Antzokian 23'garrenean, garaipen aundia izan du gure izkuntzak.

Egun oietan izan ere, lenengo aldiz antolatu da Euskal Abesti Berrien Jaialdia. Gure gaztedia, nexka ta mutil, bildu dira gaurko giro berriko kanta sail bat abesten. Erriak, berriz, ederki erantzun du, ta kantarien lana gogoz txalotu ere.

Kitarra ta pilarmonikaz lagunduak batzuek; orkestinaren laguntzataz besteak, gaurko telebistan erderaz entzuten ditugun abesti berrien giro ta aidetan, euskerazko itzekin abestuak entzun ditugu alako kanta atsegiñak. Euskerak gaur arte lur berria zuan kanta sail ori. Gaurtik euskerak beretzako irabazi du katan berrien saila".

Parte hartzaileen nondik norakoa ere azaltzen du albisteak:

"Kemen izeneko neska irukotea, pilarmonikaz lagunduta agertu zitzaigun kanta arin eta atsegiñez. Mikel Laboa, mediku gazteak, kanta zarrak berrituta bezela erakutsi zizkigun Ernani'n. Bere diskoa ezaguna da Euskalerrian, eta aurrera dijoa diskoak gertatzen.

(...) Arantxa Gurmendi'k bere era berria erakutsi zigun dotore ta txairo orkestinaz bere doiñuak apainduaz. J. Lekuona apaiz jaunak, oster, abesti sakonak eta zirrarakorra ixuri zizkigun kitarra eskuetan zuala".

Bikondoa "auspo-joille -akordeonista- yayoa"ren aipamenik ere egiten da kronikan:

"Españia'ko txapeldun eta Europa'n boskarrena gelditu danak, bere soiñuaz goza du bildutari-riko jendetza".

Jaialdiaren amaieran eman zen filmaren berri ere informatzen du albisteak:

"Jaialdia bukatzeko PELOTARI pelikula, euskeraz azaldua ikusi genduan arri ta zur. Alako zine ederrik eta ikusgarririk! Gure pelota jokoa zoragarri esnaera pozgarria gure gazte ta agertzen du. Orra Jaialdi berria ta gure izkuntzarentzako".

Gonbita bat ere luzatu zuen idatziak:

"Orain ekin beste gazteok ere, zuen gaitasuna sail onetan erakusten. Sortu kanta berriak, lengo zaarrekin batera kanta ditzan Euskalerrriak. Iparragirre'renak bere sasoian bezela, barrea ditezela aide berriok Euskalerrri guzian!".

Saioek sona handia izan zuten, aldeko eta aurkako iritzi mordoxka jaso zituzten. Maria Elena de Arizmendik, adibidez, zera idatzi zuen hedabide batean Donostiako Victoria Eugenia antzokian antolatutako ekitaldiaren harian:

"Esto no es más que una triste prueba de resquebrajamiento en la personalidad; un desprecio irresponsable a la solera que debemos respetar. Mucho menos grave sería vestir a Frank Sinatra con boina y blusa y ponerle a cantar un zorziko en inglés".

Karlos Santamaria (1909-1997) irakasle eta idazleak ere bere iritziaren berri eman zuen:

"Cuando en nombre del folklore tradicional, del que nos viene del pasado, se trata de condenar el folklore vivo, el que está naciendo ahora, importando quizás de América —todo ha sido importado de alguna parte— entre estruendo de guitarras electrónicas, creo que se comete un error. Porque sin fecundación no hay multiplicación de la especie. No veo por qué la entraña popular vasca vaya a ser incompatible con el ritmo «yeyé». Al contrario, me felicito de que la vieja lengua de Aitor haya sido capaz de encontrar ahí un campo de expresión, porque esto significa que está aún viva y que en ella subsiste aquella capacidad de adaptación que algunos, como Unamuno, habían pretendido negarle definitivamente. Nuestros jóvenes no quieren saber nada de un «folklore» que huele a naftalina. Y en esto no hay más remedio que darles la razón".

lñaki Beobidek gogoan du emanaldiek sortu zuten saltsa: "Pasa egiten ginela; euskararen aldetik arauz kanpo ibiltzen ginela; oso ezkertiarak ginela... leporatzen ziguten euskaltzaleek ere. Egoera honetan inork defendatu bagintuen Karlos Santamaria izan zen; aurpegia atera zuen gure alde", azpimarratzen du zumaitarrak. "Kalera atera, aditzera eman, eta talde bezala jaialdiak eman nahi zituztenez, gero etorriko zenaren abiapuntu izan ziren bi kontzertuak", dio lñaki Beobidek. Hautsak harrotu arren, Aitorren hizkuntza zaharrak eta joera ezberdinek, Aitor antzokian etorkizunerantz pauso sendoa eman zuten.

EZ DOK AMAIRU ABIAN

Nahiz eta 1966ko Hernaniko eta Donostiako jaialdietako partaideak ez ziren izen jakin batepean aurkeztu, ordurako hasiak ziren zenbait lagun mugitzen. *"1965ko, urriak 13an, bilera bat egin zen Zarauzko Euromar hotolean",* gogoratzen du Joxe Mari Iriondok. *"Joxan Artzek eskatuta, Lourdes Iriondok hots egin zidan elkartu gintezkeen galdezka: hirurok bildu ginen Zarautzen. Handik hamabost egunera beste bilera egin genuen Azpeitian aurrekoari jarraipena emateko. Eta handik beste hainbestera hirugarren bat egin zen Donostian".*

Ez Dok Amairu izenaren inguruan teoria asko daude arren, hiriburuan egin zen bigarren bileran zehaztu zen; San Martin kaleko Iturrioz tabernako sotoan. *"Aurretik nire etxean, Joxan Artzek, Resurrección Maria de Azkue euskaltzalearen 'Euskalerraren Yakintza' liburua topatu zuen. Donostian egin zen bigarren bilerara, liburuan ageri den 'Martintxo errementari'aren ipuinaren pasarte bat eraman zuen taldeko izen-proposamen gisa: Ez Dok Amairu. Izena aho batez onartu zen"* azpimarratzen du Iriondok.

Ez Dok Amairu, berez, euskarazko musika bultzatzeko sortu zela dio azpeitiarrak. *"1964-1965 urte aldera korronte ezberdin asko sortu ziren; antzerki taldeak asko ugaritu ziren, ikastolak indartzen ari ziren... Eta eremu horretan jaio zen Ez Dok Amairuren ideia".* Taldeak Irungo Bellas Artes aretoan ekin zion bere ibilbideari. Bertan, 1966ko martxoaren 6an, lehen aldiz, Ez Dok Amairu izenarekin aurkeztu zen.

Ez dok Amairu taldea sortu zela 50 urte dira. 1960ko hamarkadan ateratako argazkia: Koldo Antero, Julian Beraetxe, Mari Jose Fernandez Etxabe, Itziar Maritxalar, Nekane Oiarbide, Jose Luis Treku, Iñaki Maritxalar, Jexux Artze, Mikel Laboa, Jose Angel Irigaray, Jose Mari Zabala, Joxean Artze, Juan Miguel Irigaray, Benito Lertxundi, Xabier Lete. Lourdes Iriondo eta Kepa Garbizu.